

Folkloristik:

Prof. Dr.
Dursun Yıldırım
Armađanı

Pars Yılı
ANKARA 1998

KARACAOĞLAN'DA SEVGİLİ MAZMUNU

Yard. Doç. Dr. Turgut KARABEY*

Türk Halk Edebiyatında ilk anda akla gelebilen, şiirleri ve tesiriyle unutulmaz bir şöhrete sahip olan en büyük halk şâirlerinden biri Karacaoğlan olup zirvedeki halk şâiri olmasına rağmen hayatı hakkında bugün malesef yeterli bilgiye sahip değiliz.

Elde edilen bilgiler de çeşitli ve değişik olup yazılı ve sözlü halk söylentilerine dayanmaktadır. Şiirleriyle, geniş halk kitlelerinin sevgi ve teveccühünü kazanan Karacaoğlan bir çok halk hikâyesinin oluşmasına da sebep olmuştur.

Bugüne kadar yapılan ilmî araştırmalarda onun yaşadığı yer ve devri hakkında çeşitli iddialar ileri sürülmüş ve bazı araştırmacılar onun 16. yüzyılda şöhret sahibi bir halk şâiri olduğu görüşünde birleşmişlerdir.

Sanıyorum ki bu yüzyıldan itibaren halk şiiri ile divan şiiri arasında dil yönünden nisbeten bir etkileşim olmuş bazı divan şâirleri, örneği çok az olsa da halk şiirine yaklaşırken halk şâirlerinin bir kısmı da temiz halk türkçesini bırakarak ağdalı bir dile yönelmişler, birçok halk şâiri de Karacaoğlan'daki bu güzelim dil ve anlatım geleneğini sürdürmemişlerdir. Gerçi bu söylediklerim ayrı bir araştırma ve yazı konusu olacağı için burada üzerinde durmayacağım. Zaten bu yazının amacı da bu tür konulara açıklık getirmekten ziyade Karacaoğlan'ın sevgili yerine kullandığı mazmunları tesbit edip bir şiiri üzerinde düşüncelerimi ve duygularımı dile getirmek ve bunu bazı mısraları ile bu konuda ileri sürdüğüm bir takım intibalarımı ve sezgilerimi desteklemektir.

Karacaoğlan'ın şiirlerinde yer alan sevgili mazmunlarını , onun bir şiirini esas alarak incelemeye çalışırken konuyla ilgili başka şiirlerine de bu arada yeri geldikçe atıfta bulunacağım. İncelemeye esas aldığım şiir bir semai:

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Yeşil başlı gövel ördek
 Uçar, gider göle karşı.
 Eğricesin tel tel etmiş
 Döker gider yare karşı.

Telli turnam sökün gelir,
 İnci mercan yükün gelir,
 Elvan elvan kokun gelir,
 Yar oturmuş yele karşı

Şahanım var, bazlarım var .
 Tel alışkın sazlarım var.
 Yare gizli sözlerim var,
 Diyemiyom ele karşı,

Kanı , Karac' oğlan, kanı?
 Veren alır tatlı canı.
 Yakışmazsa öldür beni,
 Yeşil bağla ala karşı. (s. 307)¹

Eskiden insanımızda büyük bir tabiat sevgisi ve bu sevgi nedeniyle tabiatı koruma aşkı vardı. Tabiatla içiçe yaşıyorduk. Bunu gerek halk şiirimizde gerekse divan şiirimizde görmek mümkündür. Falih Rıfkı Atay, bir gezi yazısında bir İngiliz'in kendisine, Osmanlılar'ın yeşile, ağaca değer verdiğini; şimdi ise Türkler'in yeşile ve ağaca değer vermediklerini, ülkenin her tarafını beton yığını hâline getirdiklerini söylediğini belirtir. O İngiliz'in ne kadar haklı olduğunu bugün görüyoruz. Bizim geleneğimizde ağaca değer verilirdi. Hz. Peygamber'in, "Kıyametin kopacağını dahi bilseniz elinizdeki fidanı dikin" diye buyurduğu, hatta Fatih Sultan Mehmet'in de "Yaş ağaç kesenin başını keserim" dediği ve ağaca değer verilmesini bir kanuna bağladığı söylenir. Bütün bunları, bizim geçmişte tabiata en sağlıklı bir şekilde yaklaştığımızı ve Karacaoğlan'da da büyük bir tabiat sevgisi ve tabiat terennümü gördüğüm için yazıyorum. Ele aldığım şiirde de şâir ve sevgilisi tabiatla kucak kucağadır.

Karacaoğlan, yukarıdaki semaisinin ilk dördlüğünde, su kenarında yeşillikler içerisinde yabanî ördeklerle beraber olan sevgili tasviri yapmıştır. Yaz gelince eskiden halk bahçelere çıkar, oralarda yer içer eğlenirdi. Şâir sevgilisinin de böyle yaptığını, başka bir dördlüğünde de belirtir:

¹ Örnek şiirlerin sayfa numaraları için bkz. Cumbur, Müjgan, *Karacaoğlan*, Ankara 1973.

Yar oturmuş kurulur naz postuna
Hiç bakmıyor yarenine, dostuna.
Yaz gelince çayır, çimen üstüne
Yar bade doldurur, elleri bir hoş. (s. 133)

Tabiatın en sevimli yaratıklarından olan kuşlar, şâirin dikkatini çeker. Bunların bir kısmı, özellikle yabanî ördekler su kenarlarında, yeşillikler arasında yaşamayı tercih ederler. O dönemlerde tabiat güzellikleri bakımından zengin olan köy ve kasabalarımızda yaşayan kızlarımız ve kadınlarımız da çevrenin renk cümbüşünü elbiselerine aksettirmişlerdi. Tabiatın bu çeşitli renklerini, en uyumlu bir şekilde ehil ve yabanî ördeklerde de görmek mümkündür. Karacaoğlan da sevdiği güzel-leri renk, şekil ve hareket bakımlarından çevresindeki hayvanlara, özellikle ördeklere benzetir.

Benim sevdiğim **bülbül** ünlüdür.
Ördek simalica, yeşil donludur. (s.182)

mısralarında sevgili sesinin bülbülün ötüşü gibi güzel, yüzünün de ördeğin yüzü gibi sevimli ve küçük olduğu anlatılır.

Gelin, yeşil başlı **ördek** (s. 296)

mısraında ise hoşuna giden güzel bir gelinin, baş örtüsüyle yeşil başlı bir ördeği andırdığı söylenir.

Aşağıdaki dörtlükte de şâirimiz, Elif adındaki güzelin yürüyüşüyle yeşil başlı ördeğin yürüyüşü arasında bir benzerlik bulur:

Evlerinin önü çardak,
Elif'in elinde bardak.
Sanki yeşil başlı **ördek**
Yüzer **Elif, Elif** diye. (s. 362)

Karacaoğlan'ın yukarıdaki şiirinin ilk dörtlüğünü tekrar ele alırsak, "Yeşil başlı, gök mavisi bir ördek, göle doğru uçarken, taca benzeyen başındaki tüyleri tel tel ederek, döküp, dağıtıp sevgilinin bulunduğu yere doğru gider" demesinden, sevgilinin bahçede oturmuş saçlarını taradığını seziyoruz. Başka bir mısraında da:

Oturmuş bahçaya, zülfün tanyor. (s. 172)

sözüyle, bu işi zaman zaman bahçede yaptığını öğreniyoruz.

Yukarıdaki dörtlükte Karacaoğlan'ın sevgiliyi ördeğe benzettiğini söyledik. Şâir, bu benzetmeyi daha etkili anlatmak için açık istiareye baş vurur, sevgili yerine ördek der:

Hey ağalar, gelin seyran edelim,
Gövel **ördek** gölden uçtu sabahtan.
Allar geyinmiş de çelenk sokunmuş,
Doğan güneş gibi doğdu sabahtan. (s. 127)

sözleriyle onu görmeye başkalarını da çağırır.

Seni bana yeşil **ördek** dediler,
Onun için dolaşırım göle ben. (s. 7)

Sallana sallana gelir nazınan,
Seni avladayım şahbaz bazınan,
Al tokaylan, kırmızı pervazınan
Silkinir, vadiyi çıkar sabahtan. (s. 118)

mısralarında da kendisinin ördek avcısı olduğunu yani, sevgilinin peşinde olduğunu dolaylı olarak dikkatlere sunar.

Hatta bugün Doğu Anadolu'da² ördek kelimesinin özel kadın adı olarak kullanılması, sanıyorum gittikçe ortadan kalkmaktadır. Bir ördek cinsi olan **Suna** kelimesi ise kullanımını az da olsa sürdürmektedir. Karacaoğlan da sevgili yahut sevdiği güzeller yerine açık istiareyle **Suna** sözünü şiirlerinde sık sık kullanır. Bu istiare şiirlerinde çok yaygındır:

Sunayı görünce büküldü belim (s. 365)

Yitirdim yarım bir **suna** (s. 313)

Sunam seni çok severim (s. 297)

Deryalarda olur **bahri**
Yar elinden içtim zehri
Sunam gurbet ilin kahrı
Yumuşak eder sert yiğidi (s. 284)

Son dörtlükte geçen, **bahri** kelimesi de bir çeşit deniz ördeğinin adıdır.

Geriden bakdıkça **sunam** görünür;
Siyah zülûf mah yüzünde kalaklar. (s. 250)

Nasıl vaz geçeyim böyle **sunadan** ? (s. 225)

Bir tek **suna** gördüm göl kenarında. (s. 210)

Elimden aldurdım gül yüzlü **sunam**. (s. 168)

² Doğu Anadolu'da hala bugün kimi yerleşim yerlerinde kadınlara "ördek" adı verildiğini, üniversite sınavlarına giren bazı Doğu Anadolu lise mezunu öğrencilerin kimliklerindeki ana adlarından tesbit ettik. Ayrıca bkz: Erol, Aydil, *Adlarımız*, TKAE, Ankara 1992, s. 321.

- Bana bir **sun**a ver, gönlüm eğleyim. (s. 141)
Boyu uzun, kaşı kara **sun**amın, (s. 101)
Nazlı **sun**am, Han Aslı'ya benzersin. (s. 357)
Hani usul boylu **sun**am, gelmedi. (s. 135)
Dayanılmaz **sun**am sendeki naza. (s. 133)
Selvi **sun**am gibi gül fidan olmaz. (s. 126)
Çırpına çırpına **sun**am da geldi. (s. 117)
Can feda ederim şöyle **sun**aya,
Bir türlü naz ile salınışının. (s. 89)
Değmeyin **sun**ama, beyler, ağalar, (s. 60)
Benden selâm edin **sun**a boyluma, (s. 55)
Yarın, bir gün, kara toprak üstümüz
Çürüdür, hey Benli **sun**am, çürüdür. (s. 37)
Yaklaşma kötüye, değer eteği;
Geri dur, hey Benli **sun**am, geri dur. (s. 37)
Çeviriver, al yanaktan öpeyim;
Beri dur, hey Benli **sun**am, beri dur. (s. 38)
Sunam, seni nere koyam gideyim? (s. 2)
Yol bilmezem **sun**am nerden gideyim? (s. 2)

Bazen de şâir, sevgili yerine açık istiareyle **Turna** der:

- Seher vakti ıssız koyma sulağı,
Telli yeşil **turn**am göl ile oynar. (s. 163)
Telli **turn**am indi, döküldü göle.
Yüzü bürümüş al, yeşilli vala. (s. 201)

Sevgilisini yahut güzelleri bazen de tavus, keklik, kuğu, balaban, baykuş ve kumru gibi hayvanlara benzetir.

- Yarı benzetmişler **tav**us kuşuna, (s. 170)
San kınalı **kek**lik indi pınara (s. 8)
Al kınalı **kek**lik indi pınara. (s. 7)
Ak **kuğ**ular sükün etti yurdundan;
.....
Saydım, altı güzel indi pınara. (s. 7)

Üsküfün aldırılmış **balaban** gibi (s. 224)

Bir çift **keklik** gördüm sıra çekilmiş, (s. 63)

Keklik gibi taştan taşa sekersin,

Baykuş gibi azgın azgın bakarsın. (s. 150)

Şunda bir güzelin salınışını

Selviye benzettim, dallar içinde.

Irmak kenarında, derya yüzünde,

Kuğuya benzettim, güller içinde. (s. 206)

Keklik gibi, taştan taşa sekersin;

Toy kuş gibi, geri dönmüş bakarsın; (s. 16)

Üç **kumrudur**, su başında ötüşür; (s. 48)

Bazen sevgilinin bakışını **cerana** benzetir:

Bakışın benzettim **cerana** dilber. (s. 42)

Sevgili yerine bazen de açık istiare yoluyla **ceran/ceyran** (ceylan), **maral** ve **ahu** der:

Akça **ceyran** çölden çıkıp kaçınca, (s. 8)

İki gözü kara, **ceran** yavrusu (s. 9)

Kaşlar hilal, gözler **ahu ceran**dur. (s. 48)

Kız, seni boşarım **ahu** isen de. (s. 160)

Eğlen **maral**, eğlen, bile gidelim. (s. 157)

Gidiyorum yedi benli **ceranım**, (s. 100)

Gözleri sürmeli **ceran** yavrusu (s. 357)

Aşınası kötüdür, **ceyrana** yazık. (s. 369)

Ceren gibi, yad avcıdan sezersin. (s. 70)

Akça **ceran** kurtulmuş da tazıdan

Kaldırılmış başını, çöl deyi deyi. (s. 34)

Üçüncü dörtlükte şâir, sevgilisini elde etmek ister; Ancak çaresizdir. Bu arada kendinin av kuşları yani şahinleri ve bazıları olmasına rağmen onlarla sevgiliyi avlayamaz. Çünkü sevgili birinci dörtlükte **ördek**, ikinci dörtlükte ise **turnadır**. Şâir, sahip olduğu şahin ve baz gibi av kuşlarının onu öldürür veya hırpalar endişesini taşımaktadır. Karacaoğlan'ın gönlü buna razı olmuyor. Sazıyla da başkaları duyar diye, sevgiliye aşkını veya gizli sözlerini söyleyemiyor.

Aradım cihanı, nazlı yar, deyi

İçinde olan sözden usandım. (s. 214)

Hem halktan hem de rakiplerden yakınarak onları **kelb** ve **kara kuş** olarak niteleyip açık istiare yapar:

Karac' oğlan eydür: Sarsam dilberler,
Kelb rakipler birbirine girerler. (s. 13)

Karac' oğlan söyler: Biz de varalım.
Kelbler rakip olmuş, biz de görelim. (s. 21)

Korkmaz **kara kuştan**, serbestçe gezer. (s. 118)

Bazı şiiirlerinde de sevgilinin bakışı şahin, baz ve doğana benzettir. Bu durumda ara sıra âşık da av olur:

Her şahanın avladığı **baz** olmaz. (s. 23)

Bir şahan avlar da **bazım** var benim. (s. 24)

Yavrımın gözleri benzer **şahana**, (s. 30)

Birini benzettim yavru **şahana**,
Birini benzettim aynı **doğana**, (s. 63)

Atın eşkini de yiğidin kıvı,
Güzelin üstüne kurulu davi,
Gökte gövel ördek **şahanın** avı,

Çalıp kanadımı uçamıyorum. (s. 127)

Ablak **şahan** gibi çalkanır gezer. (s. 176)

Bazen de şâir kendini **şahine**, sevgiliyi **balabana** veya **üveyike** benzettir:

Ben **şahan** olsam da sen bir **balaban**
Alsam çırnağıma çıksam yola ben (s. 6)

İndirim güzel seni havadan,
Bir gözleri kanlı **üveyk** isen de (s. 159)

Şâir bir dörtlüğünde, sevgilinin duruşunu **güvercine**, sıçramasını **kekliğe**, boynunu kıl **ördeğe**, bakışını **ceylana** ve göğsünü **tavus** kuşuna benzeterrek Tanrı'dan kendisine böyle bir güzel vermesini şöyle anlatır:

Güvercin duruşlu, **keklik** sekişli;
Kıl **ördek** boyunlu, **ceyran** bakışlı;
Tavus kuşu gibi göğsü nakışlı,
Şöyle bir güzel ver, gönlüm eğleyim. (s. 141)

Sonuncu dörtlükte şâir, "Canı veren de alan da Allah'tır" diyerek inancını dile getirip sevgilisine gelinliğin yakışacağını belirtiyor. Bu

dörtlükten, o dönemde gelinliğin altı kırmızı ve üstü yeşil bir giysi olduğunu öğreniyoruz. Bu durumu da şu mısralarında şöyle tasvir eder:

Geydireyim yeşil ile al ile;
Besliyeyim kaymak ile, bal ile;
Anan bana versin, şunca mal ile;
Kokulayım bir tomurcuk gül gibi. (s. 115)

Al, yeşil geymiş daima gezer. (s. 223)

Donataydım, yeşil ile, al ile;
Besleyeydim şeker ile, bal ile;
Boğum boğum al kınalı el ile
Gelin olup bize gelesi kızlar. (s. 122)

Düğün olup al bayrağım açınca,
Usul boya yeşil kemha biçince. (s. 156)

Al, yeşil gerdeğe giresi kızlar. (s. 154)

Gençliği süresince çiçekten çiçeğe konan arı gibi her gördüğü güzele âşık olup bütün şiirlerinde gördüğü ve yaşadığı hayatı anlatan Karacaoğlan, hayatının sonlarına doğru her halde bu yaşayışının sonu olmadığını, gerçek sevgilinin Allah olabileceğini sezmiş olmalı ki, daha önce şiirlerinde genellikle maddî aşkı ve güzellere duyduğu eğilimini ve zaaflarını dile getirirken, bu dönemde hayatının diğer yönlerine yani acılarına ve ızdıraplarına yer vererek mecazî aşktan hakikî aşka geçişini şöyle belirtir:

Karac'oğlan der ki: İsmi'n öğe'ler.
Ağu oldu bildiğimiz şekerler.
Güzel sever, diye isnad ederler.
Benim Hak'tan öze sevdiğim mi var? (s. 213)

ve

Meğer, bu dünyanın sonu yoğmuş. (s. 216)

mısraında da bu dünyanın fani olduğunu kabullenir.

Yörü, yalan dünya, senden usandım.
Çok emekler verdim, hep zayı oldu. (s. 214)

diyerek emeklerinin hep boşa gittiğini belirtir.

Karacaoğlan'ın şiirlerindeki sevgili mazmunları ve mecazî aşktan hakikî aşka geçiş farklı estetik yapıyla Divan şâirlerinde de görülür. Halk ile Divan Edebiyatları arasındaki müşterek tarafların olduğuna daha önce temas eden değerli bilim adamımız Prof. Dr. Cemal Kurnaz'ın "...ortak bir kültür birikimine yaslanan Halk ve Divan edebiyatlarımızın

müşterekleri tahmin ettiğimizden çok daha fazla. Şimdiye kadar ısrarla farklı taraflarına dikkat çekildiğinden, bu ikisinin birbirine zıt ve tamamıyla farklı edebiyatlar olduğu sanılmış, arada uçurumlar yaratılmıştır"³ dediği gibi bu iki edebiyatın ortak yönlerini en güzel şekilde Karacaoğlan'ın şiirlerinde ve diğer halk şâirlerinde daha başarılı bir biçimde görmek mümkündür.

Kaynaklar

Aydil, Erol, *Adlarımız*, TKAE Yayınları, Ankara, 1992.

Boyras, Şeref, "Karacaoğlan'da Hayvan ve Bitki Adlarının Fonksiyonları"
Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, Sivas 1996, S. 2, s. 225-250.

Cumbur, Müjgan, *Karacaoğlan*, Ankara 1973.

Karaer, Mustafa Necati, *Karacaoğlan*, Ankara 1988.

Kurnaz, Doç. Dr. Cemal, *Halk ve Divan Şiirinin Müşterekleri Üzerine Denemeler*, Ankara 1990.

Yesirgil, Nevzat, *Karacaoğlan*, İstanbul 1958.

³ Kurnaz, Cemal, *Halk ve Divan Şiirinin Müşterekleri Üzerine Denemeler*, Ankara 1990, s. 7.